

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 13/4 2024 s. 1218-1245, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

ÇAĞATAY TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ BİR VEFÂT-NÂME

Recep YÜRÜMEZ*

Geliş Tarihi: 24 Ekim 2024

Kabul Tarihi: 30 Kasım 2024

Öz

Arapça ölüm kelimesinden yola çıkarak başta peygamber efendimizin ölümü olmak üzere dört halife, din büyükleri ve kimi devlet adamları için yazılmaya başlanmış olan vefât-nâmelere Çağatay Türkçesinde de rastlanmaktadır. Doğu Türkistan'da Çağatay Türkçesinin Klasik Sonrası devrinde istinsah edildiği anlaşılan 322 varaklık risalenin içerisinde nesir olarak 281b-291a varakları arasında yer almakta olan eserin tam adı “vefât-nâme-i ân hazret şallâhü ‘aleyhi ve sellem”dir.

Eser, Allah’a hamd, peygamberimize salavat ile başladıktan sonra Hz. Peygamberin sağlığı bozulunca yerine namaz kıldırması için Hz. Ebubekir’i görevlendirmesi ve bu durumu gören sahabelerin hüzünlenmeleri ile başlamakta, Hz. Ukaşe ile Hz. Peygamberin helalleşmesinden sonra Hz. Peygamberin emaneti teslimi ile son bulmaktadır.

Yapmış olduğumuz çalışma ile eserin çeviri yazısı yapılmış, ses bilgisi, şekil bilgisi incelenmiştir. Ses bilgisi ve şekil bilgisinde gerekli görülen dil olayları ile birlikte Oğuz Türkçesi unsurları açıklanmıştır. Bu bağlamda çalışma kaleme alınırken eser incelemesine dayalı olması hasebiyle doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çağatay Türkçesi, vefât-nâme, vefât-ı nebi, gramer incelemesi, çeviri yazı.

A VEFÂT-NÂME WRITTEN IN CHAGATAI TURKIC

Abstract

Vefât-nâmes, which were initially written to commemorate the death of the Prophet and later extended to include the deaths of the four caliphs, prominent religious figures, and certain statesmen, are also found in Chagatai Turkish. One such vefât-nâme is part of a 322-folio manuscript that was copied in the Post-Classical period of Chagatai Turkish in East Turkistan. The work, located between folios 281b-291a in prose, is titled “vefât-nâme-i ân hazret şallâhü ‘aleyhi ve sellem.”

The work begins with praise to God and blessings upon the Prophet. It recounts how, when the Prophet’s health deteriorated, he appointed Hz. Abu Bakr to lead prayers in his place, which saddened the companions who witnessed this. The narrative concludes with the Prophet’s farewell and passing, after a final moment of reconciliation with Hz. Ukasha.

In this study, the text has been transcribed, and its phonological and morphological aspects have been analyzed. Language phenomena, along with Oghuz Turkish elements, are explained where necessary in the phonological

* Dr. Öğr. Üyesi; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, recep.yurumez@gmail.com

and morphological sections. Since the study is based on an examination of the text, the document analysis technique was used.

Keywords: Chagatai Turkish, vefât-nâme, death of the Prophet, grammar analysis, transcription.

Giriş

Türk edebiyatının önemli kaynak eserleri olarak kabul gören el yazmaları, halk edebiyatı ve divan edebiyatına ait zengin nazım ve nesir halk kültürü materyallerini muhtevasında barındırmaktadır (Gün, 2022, s. 1246-1247). Bu bakımdan el yazmaları birer edebî ürün olmanın yanı sıra Türk dilini, tarihini, kültürünü, sanatını ortaya koymaları bakımından da büyük önem taşımaktadırlar. El yazmalarının tarih ve dil birliğini barındıran önemli dönemlerinden biri de Çağatay Türkçesi devridir (Yürümez, 2024a, s. 578).

İsmi Cengiz Han'ın oğlu Çağatay'dan almış olan Çağatay Türkçesi; Karadeniz, Kafkas Dağları, Hazar Denizi, Orta İran'ın kuzey ve doğusunda kalan Müslüman Türklerin 15-20. yüzyıllar arasında yazı dili olarak kullanılmıştır (Ercilasun, 2006, s. 400). Bu döneme başta Doğu Türkçesi olmak üzere farklı isimler veren Türkologlar da bulunmaktadır. Bu devirde de Türk İslam edebiyatının incisi olan kimisi yaygın olarak bilinen kimisi ise daha az bilinen pek çok edebî türde eser verilmiştir. Edebiyatımızda pek çok tür tasnif edilerek incelenmişken bazı türler henüz incelenmeyi beklemektedir. Arapça ölüm (URL-1) anlamına gelen vefat kelimesinden yola çıkılarak yazılmış olan vefât-nâmeler de incelenmeyi bekleyen türlerden birisidir. “Vefât-nâme; başta Hz. Peygamber olmak üzere diğer peygamberlerin, kimi din büyüklerinin, mutasavvıfların, devlet adamlarının ve tarihî simaların nasıl vefat ettiğini menkıbevi bir üslupla müstakil şekilde ele alan ekseriyeti mesnevi nazım formu ile bazen de mensur yazılmış eserlere verilen genel addır” (Kayaokay, 2021, s. 82). Tür olarak bakıldığında siyer-i nebinin bir parçası olan vefât-nâmeler, vefât-ı nebî adıyla da anılmaktadır. Peygamberimizin vefatı mevlit türündeki eserlerin de ana temalarındandır. Mevlit denince ilk akla gelen Vesîletü'n-Necât'ın da son bölümü Vefat-ı Nebî olmakla beraber mevlit okunurken icra edilmediği için kimi matbu baskılarından bu bölüm çıkarılmıştır (Eliaçık, 2023, s. 463). Vefât-nâmeler tarihî vakıayı hüznü bir eda ile anlatmakta ve bu yönleri ile mersiyeyle de benzerlik göstermektedirler.

Vefat kelimesinin çoğulu olan vefeyât teriminden faydalanılarak oluşturulmuş eserlere de vardır ve bunlara vefeyât-nâme denmektedir. Ölüm, ölüm belgesi anlamlarına gelen vefeyât kelimesinden yola çıkılarak yazılmaya başlanan bu eserlerin ilk ortaya çıkışı ravilerin ölüm tarihlerinin tespit edilerek kayıt altına alınması ile ilgilidir. Böylece hadislerin sahilliği bu noktadan da kontrol edilmeye çalışılmıştır. Terim, zaman içerisinde sahabe, muhaddis, fakih, hükümdar, vezir vb. gibi toplumda önemli şahsiyetlerin ölüm tarihlerinin yanı sıra bu kişiler hakkında bilgilere de yer verilmesi ile biyografik ve tarihî değeri yüksek edebî bir türün adına dönüşmüş (Donuk, 2017, s. 19-22) ve vefât-nâmelerden hem konu hem de tür olarak uzaklaşmıştır (URL-2).

Türk İslam edebiyatında vefât-nâmelere en çok Anadolu sahasında rastlanmaktadır. Şeyyâd Hamza'ya ait olan Vefât-ı Hazret-i Muhammed 'Aleyhi's-selâm (Turhal-Güner, 1996, s. 1-123), Fazlullâh Moral'ın Vefât-Nebî (Yıldız, 2015, s. 25-42), Ârif'in Vefât-ı Nebî (Baldemir, 1996, s. 1-189), Molla Veli'nin Vefât-ı Nebî (Özcan, 2012, s. 839-878), müellifi belli olmayan Vefât-ı İbrâhîm (Taşkesenlioğlu, 2022, s. 148-155), Vefât-ı Ebû Bekr-i Sıddîk (Sağlam, 2023, s. 477-490) gibi pek çok vefât-nâme örneği bulunmakta iken Çağatay Türkçesi ile bilinen tek

vefât-nâme Şemsi Âsî Özkendî mahlasını kullanmış olan Şemseddin Özkendî'ye aittir ve eser manzumdur (Kaba, 2022, s. 1043).

G. Jarring'in koleksiyonundan temin edilen 322 varaklık bir risalenin 281b-291a sayfalarında yer alan vefât-nâme-i ân hazret şallâhü 'aleyhi ve sellem adlı eser Çağatay Türkçesinin Klasik Sonrası devrine aittir. Risalede vefât-nâme haricinde Kâbus-nâme (H. 1235), Zafer-nâme, Mi'râc-nâme (H. 1211), Dürrül Mecâlis, Vefât-nâme-i Hazret-i Fâtıma, Kıyâmet-nâme, Râzî-nâme-i Hazret-i Mûsâ 'Aleyhi's-selâm ve en sonda ise isimsiz bir eser bulunmaktadır.

Risalenin ilk sayfası olan 1b'de Arap harfli bir mühür bulunmaktadır. Risalenin ilk eseri olan Kâbus-nâme'nin bulunduğu 137a sayfasının bitimindeki ferağ kaydında sene 1235 (1819-1820) aşure ayının 17'si salı günü şeklinde bir tarih yer almaktadır. El yazması risalenin ilk sayfasında siyah mürekkeple Arap harfleri ile bu kitabın Kâbus-nâme dirler, aynı sayfanın yukarı kısmında ise bir kütüphane mührü bulunmakta ve mührde Latin alfabesi ile G. Raquette Kaschgar, Türkestan yazmaktadır. Bu mührün biraz daha üstünde ise kurşun kalemle yazılmış Latin alfabesi ile G. Raquette, sayfanın ortalarında yine Latin alfabesi ile kurşun kalemle yazılmış G. Raquette 1784-1785 ibaresi yer almaktadır.

Risalenin tamamı gibi vefât-nâme-i ân hazret şallâhü 'aleyhi ve sellem de talik yazı ile aharlı kâğıt kullanılarak siyah mürekkeple yazılmıştır ancak bazı başlıklar için kırmızı mürekkepten faydalanılmıştır. Ayrıca metinde önemli görülen yerlerin üst tarafı kahverengi/koyu kırmızı ile çizilmiştir. Reddâde bulunan eserin her sayfası kenarlıktır, 2 ayrı cetvelin bazıları ise yaldızlıdır. Risalenin ilk ve son sayfaları hariç geriye kalan tüm sayfalarında 15 satır bulunmaktadır. Eser, kahverengi kalın cilt kapaktır. Kapakta şemse ve salbek bulunurken köşebentli cildin üst, alt ve sağ taraflarında işlemeler yer almaktadır. Risalede hareke kullanılmamış olmakla beraber kimi ayet ve hadislerin bazı kelimeleri harekelenmiş bazı kelimelerde ise şeddeden faydalanılmıştır.¹

El yazması eserde, Allah'a hamt peygamberimize salavattan sonra peygamber efendimize ölüm meleğinin geleceğinin anlaşılması üzerine sahabelerin hüznüleri, ne yapacaklarını bilememeleri ve peygamberimizin sahabelerine Allah'ın fermanına, İslam'a sımsıkı sarılın demesi, sahabelerinin peygamberimize defin işlemelerinin nasıl yapılmasını istediğini sormaları ile başlamaktadır. Bu görüşmeden sonra gün geçtikçe peygamberimizin sağlığı bozulması, durumunun ağırlaşması ve namaza çıkamayacak duruma gelmesi üzerine Hz. Peygamberin imameti Hz. Ebubekir'e vermesi, Hz. Ebu Bekir'in mihraba çıkınca sahabelerin hüznün deryasına dalmaları, bunun üzerine peygamberimiz Hz. Ali ve Hz. Hamza'nın yardımları ile mescide gelişi, namazını kıldıktan sonra sahabeleriyle vedalaşması, o gecenin sabahında Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ayşe, Hz. Halime ve Hz. Fatıma'nın bu gece gördükleri düşlerinden bahsetmeleri, peygamber efendimizin de bu düşleri tabir edişi, bu düşlerden sonra emaneti sahibine teslim edeceği vaktin iyice yaklaştığını anlayan peygamberimizin sohbet etmek için mescide gelip sahabeye öğütlerde bulunduktan sonra üzerinde hakkı olanların gelip almasını söylemesi ve Hz. Ukaşe'nin ayağa kalkarak, bir sefer dönüşü siz bana bir kamçı vurdunuz ben hakkımı istiyorum, demesi üzerine peygamberimizin Hz. Bilal'e o kamçıyı evden getirmesini söylemesi, Hz. Ukaşe'nin ilk gelen

¹ Geniş bilgi için bk. Yürümez, R. (2024b). Çağatay Türkçesiyle yazılmış bir risale. *IX. International Social Sciences Congress*, 27-29 Ekim 2024, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, s. 62-71.

kamçının kendisine vurulduğunu iddia ettiği kamçı olmadığı noktasındaki itirazı üzerine Hz. Bilal'in özellikle o kamçıyı getirmeye gitmesi, bu esnada Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin kıssası karşı birçok varyant önermesine rağmen Hz. Ukaşe'nin bunlara razı olmaması kamçı getirilip peygamber efendimiz sırtını açınca nübüvvet mührünün görünmesi, Hz. Ukaşe'nin nübüvvet mührünü öpüp peygamberimizin ayaklarına kapanarak size sadece ben değil yüz bin Ukaşe feda olsun, demesi üzerine peygamberimizin Hz. Ukaşe'nin cennetlik olduğunu söylemesi canlı bir üslup ile anlatılmaktadır.

Mescitten çıkan peygamberimiz Hz. Aişe'nin evine geldi ve istirahat çekildi. Allah (c.c.) dört büyük melek başta olmak üzere bütün melekleri dünyaya gönderdi ve Hz. Azrail'e kabul etmesi durumunda peygamberimizin canını almasını söyledi. Kapıya gelen Hz. Azrail'i Hz. Fatıma eve almak istemedi ancak durumu fark eden peygamber efendimizin araya girmesiyle Hz. Fatıma kapıyı açtı ve Hz. Azrail ile Hz. Cebrail içeri girdi. Canını teslim etmeden önce peygamber Hz. Cebrail aracılığı ile kelime-i şahadet getirenlerin günahkâr olsalar dahi ilelebet cehennemde kalmayacağını sözünü aldıktan sonra canını teslim etti. Peygamberimizin vefatından sonra cümle âlem matem tuttu.

Çalışmanın içeriğine uygun olarak incelemede nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğinden istifade edilmiştir. Doküman incelemesi tekniği, bir çalışma konusundaki belge ve kayıtları bir araya getirerek belirli bir intizam ve kurala göre kodlayıp analiz etme işlemidir. Bu yöntemde inceleme yapılacak olan materyaller hem yazılı hem de görsel olabilir (Cansız Aktaş, 2014, s. 363). Bu çalışma, Klasik Sonrası Çağatay Türkçesine ait el yazması metnin çeviri yazısı, ses ve şekil bilgisi incelemesi ile sınırlıdır. Bahsi geçen metin art zamanlı, eş zamanlı ve gerekli görülen yerlerde çağdaş Türk lehçeleri ile de karşılaştırılarak incelenmiş; metinde yer alan Oğuz Türkçesi unsurları üzerinde de durulmuştur.

1. Ses Bilgisi

1.1. Ünlüler

1.1.2 Ünlü Olayları

1.1.2.1. Yuvarlaklaşma

1.1.2.1.1. İlerleyici Ünlü Benzeşmesi

ı>u: namāz oğuğuçı 282b/10, oğudılar 286a/14, kıılır irmiş-sin 290a/04, uyku 287b/15.

i>ü: yörütünler 288a/06, yörütkil 289b/04. Argunşah, bu fiili yöri->yörü- (Argunşah, 2018, s. 103), Ercilasın (Ercilasun, 2016, s. 73) ve Tekin yorı- (Tekin, 2016, s. 290), Von Gabain ise yor- ve yorı- (Von Gabain, 2007, s. 312) biçimlerinde yer almaktadır. Bu sebeple fiilde ı>ü (yuvarlaklaşma) ses değişiminden de söz edilebilir. Yöri- fiili dışında metinde bu ses değişimine berür-men 289a/09, sözleşsüz 288b/07 örneklerinde de rastlanmaktadır.

1.1.2.2. Düzleşme

ü>e: köterürler 285a/02

ü>i: beri 287b/01, indegil 283a/10

1.1.2.3. Genişleme

i>e: yigirme 290a/13

1.1.2.4. Daralma

a >i: imdi 282b/04

e >i: tivem 286b/08

1.1.2.5. Ünlü Birleşmesi

neçük 282b/05, nimerse 282b/08

1.1.2.6. Ünlü İncelmesi

i>i: iberdiler 286a/05, ibergenlerni 286a/05, imdi 282b/04

1.1.2.7. Ünlü Düşmesi

Vurgusuz Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi

bağırınıñ 285b/01, boynını 284b/08, ilginde 284a/09, köñlümnin 285a/08-285a/09, ornıdın 286b/03, ‘ömr 289a/15, vaqti 287a/01

1.2. Ünsüzler

Çağatay Türkçesinde yaygın olarak görülen tonlu ve tonsuz uyumu bozukluğuna metinde de rastlamak mümkündür. behiştin 290b/10, fırsatda 285b/05, kökdeki 290b/01, başımdaki 282b/09.

1.2.1. Ünsüz Değişmeleri

/b-/>/m-/: kórkar-men 282a/08, maña 282a/05, munça 290a/02, mundağ 290a/03, miñ 287a/08, meñizleri 283a/08

/-b-/>/-v-/: tivem 286b/08

/-b-/>/-y/: üylerige 285a/07, süyünçi 289a/15

-d-/>/-y-/ , /-d-/>/-y/: keyin 289b/07 (kidin), keydürdiler 283b/06 (ked-, keç-) (Eckmann, 2009, s. 39), koyup 283b/07 (kód-), uyku 287b/15 (uğı-), ayağlarını 287b/07 (ađaq), ayrılığusıdur 286a/09 (ağıl-).

/-k-/>/-ğ-/: ayağlarını 287b/07

/-k-/>/-h-/: yañşı 283b/08

/-p-/>/-f-/: tofrağ , 285a/03, ferişân 284a/04

/t-/>/d-/ , /-t-/>/-d-/: dep 289b/09, imdi 282b/04

/-z-/>/-s/: kalmas 286a/03, imes 287a/01

1.2.2. Ünsüz Düşmesi

Sonda /-b/: su 282b/09 (ET sub).

/-r-/ düşmesi bile 286a/11 ancak metin birle 287a/10 örneğinde olduğu gibi -r‘li varyantı da bulunmaktadır. imes 286b/13.

1.2.3. Ünsüz Türemesi

/y-/ türemesi: yığlaşur 287b/15 (ıgla-), yırakdın 288b/03 (ırak)

ھاڭkı 268b/01, şerrini 285a/09, örneklerinde olduğu gibi Arapça bazı kelimelerde asli olarak var olan ikinci sesler Türkçede yalın hâldeyken ortaya çıkmamakta fakat yönelme, belirtme durumları; isim tamlaması ve iyelik eki aldıklarında ortaya çıkmaktadır.

1.2.4. İkizleşme

yette 288a/03

1.3. Hece Düşmesi

dünyāsıdur 285b/10, yokdur 290a/03, mendür-men 285a/11 örneklerinde olduğu gibi turur metinde ekleşerek -dur ve -dür biçimlerinde yer almaktadır. Ancak ekleşmediği örnekler de bulunmaktadır. içinde turur 286a/02, uluğu turur 284a/02, rencür turur 287a/01

2. Şekil Bilgisi

2.1. Yapım Ekleri

2.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

+düz: kündüz 282b/02

+lığ/+lık/lik: atlığ 282a/01, ğamlığlarğa 286a/13, cānlıklarğa 281b/06, hürmetlik 288b/08 himmetlik 285b/04

+lık/+lig/+lik/+lık/+luğ/+luğ/+lük: aşılk 290a/14, kullığığa 283a/10, körmekligi 287b/06, bi- imāmetlik 283a/12, imāmetlikni 283a/14, ölmeklik 281b/06, ğariblikğa 290b/05, hoşnüdüğü 286a/02, hoşluk 289a/12, karağguluk 290b/04, türlü 286b/05

+rak: yalağrak 287b/03

2.1.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri

-çi: süyünçi 282a/06

-eñ: ireñlerniñ 284b/08

-ıl: yaratıldı irse 281b/09, yıkılıp 283b/02

-ku: uyku 287b/15

-ma: aytmağıl 286b/11, bil'almadım 284b/05, bolmasa 288a/06, bolmay 286b/02

-mağ: bolmağlık turur 285b/04

-mağ/-mek: aytmağ 289a/11, barmağ 283a/11, bolmağ 285b/04, kıлмаğ 285a/14, körmekligi 287b/06, ölmeklik 281b/06

-uğ: açuğ 289a/10

-üm: ölüm 281b/07, 286a/07

2.1.3. İsimden Fiil Yapma Ekleri

+daş: yandaştı 286b/09

+ıl: ayrılığusıdur 286a/09

+la/+le: akabaşladı 282a/11, başlap 283a/12, çaşlatmağa 285a/08, yādlatışıp 287b/15, sözleşsüz 288b/07

2.1.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

-ar/-ür: çıkardılar 290b/12, kopardılar 285a/04, keçürür-men 290a/09, keçürdiler 290a/14

-d/-t: estedip 284a/03, yādlatışıp 287b/15, çaşlatmağa 285a/08, yorutuñlar 288a/06, yādlatışıp 287b/15

-dur/-dür/-tür: ağdurdılar 290b/09, kıldurğıl 285b/12, kıldursun 282b/09, keydürdiler 283b/06, keltürdi 281b/09, keltürdiler 290b/13

-ış/-ş: yādlatışıp 287b/15, sözleşsüz 288b/07, yığlaşur irdi 287b/15, yığlaşurmiz 285a/07, yığlaşılilar 290b/04, tarkaşılilar 287b/14

-kür: yetkürdiler 291a/04, yetkürse 290b/09, yetkürünler 288a/05

-t: aytay 286b/02, aytğıl 283a/11, aytıñ 283a/03, aytmağıl 286b/11, aytmağ 289a/11, sürtüp 287b/07

-ul: koşulğaysin 285b/05

-ün: süyünçi 289a/014

2.2. İsim Çekimi

2.2.1. Çokluk Eki

+lar/+ler: ağrıklarğa 286a/12, asmānlarnıñ 289a/09, başıñızlarğa 285a/02, bular 289a/12, cevāhirlerni 290b/10, dermāndelerğa 286a/13, dürrlerni 290b/11, ferışteler 282b/12, işler 282b/03

cevāhirlerni 290b/10

2.2.2. İyelik Ekleri

+ım/+im/+m/+um/+üm: ayağımđın 282b/13, bağırmıñ 285b/01, başımđaki 282b/09, kızım 283a/03, belimni 383b/05, engüşterim 284a/09, mecālim 283a/14, peygamberim 288b/15, şahābelerim 286a/10, babam 283a/04, da'vām 286b/04, ilgimde 284a/09, kaçımını 286b/10, tivem 286b/08, dostum 288a/05, köñlüm 285b/02, közümnıñ 285a/08

+ıñ/+iñ/+ñ: ihlāşıñğa 287b/09, kahrıñ 287b/01, yanıñlarına 288b/04, meniñ 283a/14, meniñdik 287b/08, seniñ 284b/08, yürekiñ 284b/09, da'vāñ 286b/05, töreñ 284b/09

+ı/+i/+i: ornığın 286b/03, içide 281b/05, içinde 289a/15, içinde turur 286a/02, bergenige 286a/03, egerini 286a/07, eşiği 289a/10, haberi 289a/12, hilkatı 281b/09

+sı/+si: arasında 283b/13, barçası 287b/04, dünyāsıđur 285b/10, gavğāsıđur 285a/05, rızāsı 287a/15, biribirisidin 286a/09, çāresi 281b/08, ikisi 288a/01, ötrüside 282a/02, süresi 282a/10, töresi 284b/08

+ımız: başımızğa 282b/03, dostlarımız 282a/13

+ıñız/+ñiz: başıñızlarğa 285a/02, destārıñız 283b/14, fedāiñiz 287b/08, ümmetleriñizniñ 285b/10, tivenizge 286b/09

+nızlar, +uñız/+uñuz: barçañızlarnı 288a/07, uluğñızlar 284a/02, rüñuzğa 289a/11

+lerñiz: ümmetlerñizdin 289a/15

+ıñlar/+ıñler: mālıñlarda 286a/03, kısmetiñler 286b/01

+ları/+leri: aççığları 287a/03, ayağlarını 287b/07, barçaları 285a/07, dostlarımız 282a/13, kaçlarığa 282b/03, kollarığa 286b/06, bedenlerige 288b/06, çehreleri 282b/01, ferişteleri 288a/04, harfleri 284a/15, köñüllerini 282b/14

2.2.3. Zamir n'si

Efendioğlu Çağatay Türkçesinde 3. Tekil şahıs ekinden sonra zamir n'si kullanılmaz, demekle birlikte yaptığı çalışmada bu eke rastlandığını (Efendioğlu, 2021, s. 15); Ulutaş ise aitlik eki ve 3. şahıs iyelik eki ve hâl eklerinden sonra ünlü çatışması yaşanmadığı için işlevsizleşen zamir n'sinin sadece Çağatay Türkçesinde değil devamı olan Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde de kullanılmadığını belirtmektedir (Ulutaş, 2017, s. 459). Çalışmış olduğumuz metinde hem zamir n'li hem de içinde 288a/10 örneğinde olduğu gibi zamir n'siz örnek bulunmaktadır.

+n: içinde 289a/15, içinde turur 286a/02, yanıñlarına 288b/04, şahābelerine 282b/06

2.2.4. Aitlik Eki

+kı/+ki: başımdaki 282b/09, zamāndaki 289a/13, kökdeki 290b/01, bukünki 286a/15, kökdeki 285a/10, yerdeki 288a/04, yeryüzideki 290b/01

2.3. Durum Ekleri

2.3.1. Yalın Durum

kiçe 282b/02, kim 284a/15, tofrağ 284b/14, sol 286b/06

2.3.2. İlgı Durumu Eki

+iñ: meniñ 283a/14, meniñdik 287b/08, seniñ 284b/08

+nıñ/+niñ: anhāniñ 288b/062, arabniñ 284a/02, asmānlarnıñ 289a/09, ayınıñ 286a/02, Bilālñiñ 283a/06, bizniñ 282a/13, ekremniñ 290b/14, ireñlerniñ 284b/08, ümmetlerimniñ 289a/13

2.3.3. Belirtme Durumu

+ı/+i: alıda 289a/01, aşı 285b/08, ayını 286a/01, boynını 284b/08, kolıdın 287b/06, kılığa 287a/05, yaşı 282b/14, tonı 282b/10, öziniñ 290a/05, şerrini 284b/04

+nı/+ni: cānlarını 290b/09, ibergenni 286a/05, ayağlarını 287b/07, ayını 286a/01, dostlarını 288b/13, haqqını 286a/04, halkını 283a/10, ayetni 286a/07, behiştini 288a/10, belimni 383b/05, egerini 286a/07, eşikni 288b/10

2.3.4. Yönelme Durumu

+ğa/+ge/+ke: ağırlarğa 286a/12, başımğa 284/15, başımızğa 282b/03, başınıñlarğa 285a/02, başlarığa 283b/06, behiştge 288a/09, bergenige 286a/03, Bilālge 285b/12, bizge 282a/11, 282b/03, kıyāmetge 282a/14, küñge 282b/02, kökke 290b/09

Çağatay Türkçesinde teklik ve çokluk 3. kişi iyelik ekinden sonra yönelme durumu eki +A geldiğinde araya zamir n'si girer (Argunşah, 2018, s. 146).

+na/+ne: yanınlarına 288b/04, şahâbelerine 282b/06

2.3.5. Bulunma Durumu

+da/+de: aldıda 287a/04, alıda 289a/01, arasında 283b/13, dünyâda 286b/01, fırsatda 285b/05, kaşlarında 286b/12, eşikte 288b/08, hücrelerinde 285a/04, içide 281b/05, ilgimde 284a/09, kökteki 285a/10, künde 286a/15, 291a/03, ötrüsude 282a/02, vaktide 282b/15

2.3.6. Ayrılma Durumu

+dın/+din: Allâhdın 282a/07, ayağımdın 282b/13, başımdın 282b/13, kaşlarıdın 282b/15, kolıdın 287b/06, kucağımdın 285a/10, behiştin 290b/10, birbirdin 288b/13, digerdin 291a/04, hâldin 282a/09, kimdin 287a/15

+ın: astın 284/15 (ol taht astın başımğa tofrağ saçar) +ın ekinin ayrılma durumu anlamı verdiği görülmektedir.

2.3.7. Eşitlik Durumu

+ıça: fermâniça 282b/05, orniça 288a/11

2.3.8. Vasıta Durumu

birle 286a/07, bile 286a/11

Metinde vasıta durumu edatlar ile sağlanmıştır.

2.4. Sayılar

2.4.1. Asıl Sayılar

bir 283b/06, üç 286b/02, yette 288a/04, on ikisi 288a/01, altmış üç 290a/13, yüz 287a/08, iki yüz 287a/06, üç yüz 287a/14, miğ 287a/08, miğ bir 286b/04, üç miğ 286b/06, on miğ 282a/15, yetmiş miğ 291a/01-02, yüz miğ 287b/08

2.5. Fiilimsiler

2.5.1. İsim-Fiiller

-mağ: bolmağlık turur 285b/04

-mağ/-mek: aytmak 289a/11, barmağ 283a/11, bolmak 285b/04, kılmak 285a/14, körmekliği 287b/06, ölmeklik 281b/06

2.5.2. Sıfat-Fiiller

-ğan/-gen/-ken: alıpbaradurğan 286b/15, baradurğan 286b/14, bolğan 284b/03, bolğanlarını 288b/04, kılmagan 285b/06, urğan 286b/10, 286b/13, bergeniğe 286a/03, estegen 284a/11, yegen 281b/07, içken 281b/07, ötken 287b/14, keçikken 287b/14

-ğuçı: oğuğuçı 282b/10

-ğu-sı: ayrılığusıdur 286a/09, kalğusıdur 286a/09

2.5.3. Zarf-Fiiller

-a/-e: akabaşladı 284a/05, alıpbaradurğan 286b/15, baradurğan 286b/14, bilealmadım 285a/09

-arda: koyarda 282b/13

-gende: kelgende 282a/06

-ğalı: kılğalı 288b/12, sorgalı 289a/02

-ğunça: bargunça 283a/14, tatmağunça 281b/07

-ıp/-p/-up-üp: alıp 281b/11, asıkıp 285a/05, baqıp 282a/03, barıp 283a/11, çıkıp 282a/15, kılıp 285b/05, saçıp 285a/03, başlap 283a/12, dip 282b/04, estep 284a/03, ötep 291a/03, yığlap 282b/08, bolup 282a/15, kopup 286a/11, koyup 282b/09, kuçup 284b/08, olturupsiz 284/15, turup 286a/11, tutup 383b/05, keltürüp 286a/07, körüp 283b/01, ötüp 282a/09, sürtüp 287b/07, yügürüp 286a/10

-may: bolmaydur 289a/12

-sığa: tañlasığa 283b/10. ET’de daha çok geleceğe yönelik ihtiyaç bildiren sıfat ve adlar türetmiş olan fiilden isim yapma eki -sIk (-g)/-sUk (-g) (Korkmaz, 2022, s. 169) eki son sesinin düşmesi ve yönelme durumu ekiyle birlikte /-A kadar/ anlamında zarf fiil oluşturmuştur.

-y: bolmay 286b/02, kılmaydur 288b/09, sözleydür 288b/08, tileydur 287a/02

2.6. Fiiller

2.6.1. Şahıs Ekleri

2.6.1.1. Zamir Menşeli/Birinci Tip Şahıs Ekleri

Tekil

-men: bolğaymen 286b/10, korqarmen 282a/08

-sın/-sin: kılmışsın 287b/10, bolğaysın 284b/10

-siz: bolursiz 282a/07, olturupsiz 284/15, tilermüsiz 287a/13

ø: kelür 287a/03, bolğay 282a/09

Çoğul

-miz: yığlaşurmiz 285a/07, kılğaymiz 282b/04

-sızlar/-sizler: yıglarsızlar 285a/03, kelgeysizler 288b/04

-lAr: bolupdurlar 283a/09, ötegeyler 282b/07

-ış: yädlatışıp 287b/15. -ış işteşlik eki çağdaş Türk lehçelerinden Kırgız Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Altay Türkçesi ve Özbek Türkçesinde fiil çekiminde 3. çokluk şahıs eki olarak da kullanılmaktadır (Kasapoğlu Çengel, 2020, 153; Özeren, 2020, s. 386; Öztürk, 2020, s. 52-53; Güner Dilek, 2022, s. 44; Coşkun, 2017, 121).

2.6.1.2. İyelik Menşeli/İkinci Tip Şahıs Ekleri

Tekil

-m: bilalmadım 284b/05, estedim 284a/10, eşittim 282a/07, kılsam 284a/03

ø: berdi 289a/014, koydı 286b/12, yetkürse 290b/09

Çoğul

-k: barduğ 286b/08, tüştük 290b/05, körsek 288b/02

-ñiz/-ñiz/-ñler/-ñuz/-ñiz/-ñüz: tapalmadıñız 284a/03, irdiñiz 286a/13, keldiñler 288b/03, urduñuz 286b/09, kördüñiz 284a/08, kördüñüz 283b/14

-ñizler/-ñlar: kördüñizler 284b/14, keldiñler 288b/03, kılsañlar 288a/07

-lAr: ağıdurdılar 290b/09, berdiler 287a/03

2.6.1.3. Emir Menşeli/ Üçüncü Tip Şahıs Ekleri

Tekil

-ay: aytay 286b/02, kopay 283b/04

-sun/-sün: kıldursun 282b/09, bersün 282b/09

ø: alğıl 287a/06, kelgil 286b/11

Çoğul

-ıñlar/-iñler/-ıñlar/-iñler/-uñlar/-üñler: barıñlar 285b/14, biliñler 286a/02, bolmañlar 286a/06, tileñler 286b/01, boluñlar 282a/04, yetkürüñler 288a/05

-sunlar/-sünler: tutsunlar 282a/14, kirsünler 288b/11

2.6.2. Fiil Çekimi

2.6.2.1. Bildirme Kipleri

2.6.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Tekil

-dım/-dim/-düm/-tim: bilealmadım 285a/09, bil'almadım 283b/13, kıldım 283a/15, tapmadım 284b/01, tap'almadım 283b/15, bilmedim 284a/13, estedim 284a/10, istedim 283b/15, kördüm 283b/12, eşittim 282a/07

-dı/-di/-tı/-ti: aydı 283a/13, bardı 283a/06, boldı 282a/05, kaldı 282a/14, kalmadı 284b/07, kıldı 282a/15, koydı 286b/12, barirdi 282a/01, berdi 289a/014, didi 283a/15, keldi 281b/06, tiledi 286b/15, ayttı 281b/11, yandaştı 286b/09, ketti 284b/07, ötti 282b/15, tüştü 284a/09

Çoğul

-duğ/-dük/-tük: barduğ 286b/08, kalduğ 290b/05, keldük 289a/03, kördük 284b/12, bil'almadük 284b/12, tüştük 290b/05

-dıñız/-diñiz/-diñler/-duñuz/-düñiz/-düñüz: tap'almadıñız 284a/03, irdiñiz 286a/13, keldiñiz 289a/02, keldiñler 288b/03, urduñuz 286b/09, kördüñiz 284a/08, kördüñüz 283b/14

-diñler: keldiñler 288b/03

-düñizler: kördüñizler 284b/14

-dılar:/-diler/-tılar/-tiler: ağdurdılar 290b/09, aydılar 282a/03, bardılar 287b/14, boldılar 282a/06, çıkardılar 290b/12, kaldılar 285a/04, okıdılar 287b/11, cevâb berdiler 285a/05, berdiler 287a/03, didiler 282a/05, keldiler 282a/15, keltürdiler 290b/13, açtılar 287b/04, ayttılar 282b/08, baqtılar 286b/06, çıktılar 282b/15, saçtılar 290b/03, yığlaştılar 290b/04, tarkaştılar 287b/14, tuttılar 290b/02, tüştiler 283b/02

Olumsuz

-madım: tapaalmadım 284a/10, bilmedim 284a/13

-madı: kalmadı 285b/03

-mesejiz: birmesejiz 287a/02

-madılar: koyalmadılar 283b/04

2.6.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Tekil

-mışsın: kılmışsın 287b/10

-miş: bilmiş 282a/04, körmiş 283b/10

Çoğul

-ıpdurlar/-updurlar: kılıpdurlar 289a/10, bolupdurlar 283a/09

2.6.2.1.3. Geniş Zaman

Tekil

-ar-men/ür-men: kırkar-men 282a/08, bolur-men 284b/03, keçürür-men 290a/09

-ur/-ür: aytur 285b/05, berür 281b/05, keçürdiler 290a/14, kelür 287a/03

Çoğul

-urmiz: yığlaşurmiz 285a/07

-rsiz/-ursiz/-ürsiz: tilermsüz 287a/13, bolursüz 282a/07, sözleşürsüz 288b/07

-rsizler: yığlarsüzler 285a/03

-ürler: köterürler 285a/02

Olumsuz

-mes-men: tilemesmen 287a/07

-mas/-mes: kalmas 286a/03, imes 286b/13, tut'almas 286b/11

-mes-miz: kelmesmiz 288b/06

-maslar: çık'almaslar 283a/04

2.6.2.1.4. Şimdiki Zaman

Tekil

-ydu/-ydu: tileydu 287a/02, kılmaydu 288b/09, sözleydu 288b/08

2.6.2.1.5. Gelecek Zaman (A)

Tekil

-gay-men: bolgay-men 286b/10, kılgay-men 288a/07

-gay-sin: bolgay-sin 284b/10, koşulgay-sin 285b/05

-gaysiz: tapmagaysiz 284a/03, tap'almagaysiz 285a/12

-gay: bolgay 282a/09, kılgay 285b/07, sığay 284b/09, yugay 282b/07

Çoğul

-ğaymiz: kılgaymiz 282b/04

-geysizler: kelgeysizler 288b/04, ötkeysizler 282b/12

-geyler: ötegeyler 282b/07

2.6.2.1.5. Gelecek Zaman (B)

-ğumdur: kılgumdur 282a/08

-ğusı: ayrılğusıdur 286a/09, kalğusıdur 286a/09

-GU sıfat-fiil eki gelecek zaman ile birlikte bazen gereklilik, istek, şart da bildirebilir.

2.6.2.2. Tasarlama Kipleri**2.6.2.2.1. Emir Kipi**

Tekil

-eyim: haber ideyim 286a/10

-ayın: kılayın 285b/14

-ğil/-gil: alğil 287a/06, aytğil 283a/11, aytmağil 286b/11, bargil 286b/10, bolğil 283a/09, indegil 283a/10, kelgil 286b/11

-sun/-sün: kıldursun 282b/09, bersün 282b/09

Çoğul

-alı: kılalı 282b/08

-ıñ/-iñ/-ñ: açın 288b/10, aytın 283a/03, beriñ 287a/02, bolmañ 285a/14, kıлмаñ 286a/03, kırkmañ 285a/06, yıglamañ 285a/13

-ıñlar/-iñler/-ñlar/-ñler/-uñlar/-üñler: barınlar 285b/14, kalınlar 283b/09, kınlımlar 282b/10, bilinler 286a/02, bolmañlar 286a/06, kıлмаñlar 286a/06, yaşımañlar 286b/01, saqlañlar 286a/04, tileñler 286b/01, boluñlar 282a/04, kırkuñlar 283b/09, yorutuñlar 288a/06, tutuñlar 288a/15, yetkürüñler 288a/05

-sunlar/-sünler: tutsunlar 282a/14, kirsünler 288b/11

2.6.2.2.2. Şart Kipi

Tekil

-sam: kılsam 284a/03, kıysam 288b/09

-sa/-se: bolmasa 288a/06, bolsa 282a/08, kerek bolsa 287a/13, yetkürse 290b/09, yetse 282b/05, tüşse 282b/03

Çoğul

-sek: kelsek 282b/03, körsek 288b/02

-sañız/-señiz: bolsañız 287b/03, birmeseñiz 287a/02

-sañlar: kılsañlar 288a/07

2.6.3. Birleşik Çekim

2.6.3.1. Hikâye Birleşik Zaman

2.6.3.1.1. Görülen Geçmiş Zaman Hikâyesi

-ar ir-: saçar irdük 284/15

2.6.3.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Hikâyesi

-miş irdim: kiymiş irdim 284b/06

-ıp irdi/-üp irdi: alıp irdi 287a/05, ötüp irdi 282a/12

-ğan irdi: bolğan imes irdi 286b/07

-ıp irdiler/-up irdiler: kılıp irdiler 291a/04, üstün turup irdiler 282a/02

2.6.3.1.3. Geniş Zamanın Hikâyesi/Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Tekil

-ür irdim: kelür irdim 286b/08

-urlar irdi: ayturlar irdi 282b/02, yığlaşur irdi 287b/15

-ur irdiler: aytur irdiler 286b/07, kılıur irdiler 282b/04

-ğan-imes irdi: bolğan imes irdi 286b/07

2.6.3.2. Şart Birleşik Çekimi

2.6.3.2.1. Görülen Geçmiş Zaman Şartı

Tekil

-dı irse: boldı irse 282a/01, keldi irse 282a/10, yaratıldı irse 281b/09

Çoğul

-diler erse: didiler irse 288b/06

2.6.3.2.2. Gereklik Kipinin Şartı

kerek bolsa: kerek bolsa 287a/13

2.6.3.3. Ek-Fiil**2.6.3.3.1. Ek-Fiil + Görülen Geçmiş Zaman**

Tekil

+da ir/+de ir: başımda irdi 283b/15, hâdişede irdi 284a/05, 284b/10, ilgimde irdi 284a/15

+i ir: küni irdi 288a/01

+mız irdiler: atamız irdiler 286a/11

men irdim 284a/02

2.6.3.3.2. Ek-Fiil + Öğrenilen Geçmiş Zaman

Tekil

-ipdür/-üpdür: kelipdür 288b/08, kelipdür 288b/12, kelüpdür 288b/14

-miş turur: kelmiş turur 282a/11

Çoğul

-ıp durlar: tartıp durlar 286a/07

2.6.3.3.3. Ek-Fiil + Geniş Zaman

Tekil

+de tur: içinde turur 286a/02

+dur/+dür/+tur: ayrılığusıdur 286a/09, dünyāsıdur 285b/10, gavğāsıdur 285a/05, kalğusıdur 286a/09, nātevāndur 283a/04, tapıpdur 282b/01, imesdür 288b/10

+ı tur: uluğı turur 284a/02, yoktur 281b/08, 285a/14

+iñ tur: yürekiñ turur men 284b/09

+lık tur: bolmağlık turur 285b/04

+dürmen: mendürmen 285a/11

turur-men: yürekiñ turur-men 284b/09

-ur-men: turur-men 284a/10

tururlar: rencür tururlar 288a/15, uluğı turur 284a/02

2.6.3.3.4. Ek-Fiil + Şart Kipi

bolsa: ‘Ukāşe bolsa 287b/08, rāzı bolsa 288a/05-288a/06, nāzil bolsa 282a/08

2.6.3.4. Birleşik Fiiller**2.6.3.4.1. Yeterlilik Fiilleri**

-aal/-eal-/’al-: tapaalmadım 284a/10, bil’almadım 284b/05, koy’almadılar 283b/04, tap’almağaysız 284a/12, bilealmadım 285a/09

2.6.3.4.2. Süreklilik Fiili

-abaş: aķabaşladı 282a/11, 284a/05, 284b/02

-adur: baradurġan 286b/14

2.6.3.4.3. Tezlik Fiili

-ıp kel: alıp kelip 287a/04, alıp keldiler 285b/15

-ip kel: kirip keldiler 284a/06, yetip keldiler 289a/06

2.7. Soru Eki

-mu/-mü: barmu 288b/02, bolġaymu 290a/07, keldiġizmi 289a/02, tilermişiz 287a/13

2.8. Metinde Tespit Edilen Oġuzca Unsurlar

Çaġatay Türkçesinde kılur irdiler 282b/04, kelür 289a/05, sözleşsüz 288b/07 misallerindeki görüldüğü üzere Oġuz Türkçesinin etkisiyle geniş zamanın yardımcı ünlüsünde yuvarlaklaşma görülebilir (Eker, 2012, s. 68). kelüpdür 288b/14 örneğinde görüldüğü gibi öğrenilen geçmiş zaman ekindeki yuvarlaklaşmada da Oġuz Türkçesi etkisinden söz edilebilir. Seyyid Kasımî destanlarında eşittük, olduġ örneklerinde de rastlanan görülen geçmiş zaman ekindeki yuvarlaklaşma Oġuz Türkçesi tesiriyledir (Eker, 2010, s. 69). Metinde bu duruma örnek bil'almadük 284b/12 bulunmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde emir kipi üçüncü tekil şahıs eki -sUn biçimindedir (Gülsevin, 1997, s. 105). Eker, Çaġatay Türkçesinde bu ekte meydana gelen yuvarlaklaşmanın EAT etkisiyle olduğunu söylerken (Eker, 2012, s. 68) Eckmann ise bu dönemde az da olsa yuvarlak ünlülü varyantın da olduğunu belirtmektedir (Eckmann, 2009, s. 123). Metinde bu duruma bersün 282b/09, körsün 285b/13, kirsünler 288b/11 örnekleri yer almaktadır.

Çaġatay Türkçesinde patlayıcı -art damak ünsüzü /k/ yerine sızıcı-art damak ünsüzü /h/nın kullanılması, EAT tesiriyledir (Orak, 1995, s. 6). Metinde bu duruma yahş 283b/08 kelimesi örnek olarak verilebilir.

ET, téġ Çaġatay Türkçesinde bazı metinlerde korunmuş olmakla beraber bazı metinlerde Oġuz Türkçesi etkisiyle meniġdik 287b/08 örneğinde görüldüğü üzere /dik/ olmuştur (Efendioġlu, 2019 s. 15).

Çaġatay Türkçesinde belirtme durumu eki +nI, +n şeklindeyken Oġuz Türkçesi etkisiyle +I da görülebilmektedir. Metinde aş 285b/08, öziniġ 290a/05 kelimeleri bu duruma örnektir.

3. Çeviri Yazı

281b

281b/01 bismi'l-lāhi'r-rahmāni'r-rahīm

281b/02 vefāt-nāme-i ān ġazret şallāhü 'aleyhi ve sellem 281b/03 elġamdüli'l-lāhi rabbi'l-'alemīn vel-'ākıbetühü li'l-muttakīn ve's-şalātu ve's-selāmu 'alā 281b/04 rasūlihi Muġammedün ve 'ālihi ve aşġābihi ecme'īn ġamd-i bī-ġad ve šenā-yı bī-'aded ol Perverdigār 'ālemġa kim 281b/05 ağır kelāmı içide ġaber berür kim ġavlühü te'ālā küllü nefsin zā'ıķatü'l-mevti² 281b/06 āyeti keldi ölmeklik üçün külli cānlıķlarġa ġvāh melek ġvāh adam ġvāh

² Kuran-ı Kerim, 29/57 ayetin bir bölümü "Her canlı ölümü tadacak", URL-3.

281b/07 dıv peri vuhüş tuyūr ni‘met yegen ve içken ölüm şerbeti tatmağunça 281b/08 çaresi yoktur kaçan kim hazret-i Muḥammed Muṣṭafā şalla‘l-lāhü ‘aleyhi ve sellemğa risâlet 281b/09 hilḳati yaratıldı irse hazret-i Cebrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm bu âyetni keltürdi ḳavlühü 281b/10 te‘ālā ‘ikra bismi rabbike‘l-lezi ḳalaḳ ḳalaḳa‘l-insâne min ‘alaḳ 281b/11 ‘ikra³ ahır ayttı kim hazret-i Peyğamber şalla‘l-lāhü ‘aleyhi ve sellemğa Cebrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm alıp 281b/12 keldi⁴ bu âyet irdi ḳavlühü te‘ālā elyevme ekmeltü leküm dıniküm 281b/13 ve etmentü ‘aleyküm ni‘meti veraziyetü lekümü‘l-islâme nâzil⁵

282a

282a/01 boldı irse hazret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm ğaltān atlığ bir tüde bar irdi 282a/02 Medineniğ ötrüside ol tüde üstün turup irdiler hazret-i Cebrâ‘îl 282a/03 bu âyetni keltürdi hazret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm şahâbelerğa bakıp aydılar ki ey 282a/04 şahâbelerim bilmiş bolunlar kim âhîret seferi maña yakın keldi şeri‘at 282a/05 haḳıḳat maña nâzil boldı şahâbeler didiler şahâbeler şadmân boldı hazret-i Ebâbekr-i 282a/06 Şiddîḳ (ra) bisyâr ğamğin boldılar suvâl kıldılar ki yâ Ebâbekr-i Şiddîḳ süyünçi va‘desi kelgende 282a/07 siz ne üçün ğamğin bolur-siz aydılar men hazretdin andağ eşittim ki kaçan kim Allāh- 282a/08 -dın haḳıḳat ‘ilmi nâzil bolsa men âhîret seferi kılgımdur ne üçün kim ḳorḳar-men 282a/09 bu süyünçi sizge ğam bolğay didiler bu ḳaldın keyin niçe kün ötüp izācā‘e 282a/10 nasrullāhi vel-feth⁶ süresi keldi irse rasül ‘aleyhi’s-selâmniğ mübârek közleridin 282a/11 yaş aḳabaşladı aydılar ey şahâbelerim bizge sefer vaḳti yakın kelmiş turur 282a/12 didiler bir neçe kün ötüp irdi hazret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm bî-ḳuzūr boldılar 282a/13 Bilâlğa aydılar ki ey Bilâl münâdi kılgıl bizniğ dostlarımız cem‘ bolsun 282a/14 meni ğanımet tutsunlar Medîne ḳalğısdur dıdâr kıyâmetge bağı ḳaldı 282a/15 didiler Bilâl çığıp münâdi kıldı on miğ şahâbe cem‘ bolup keldiler hazret-i

282b

282b/01 Peyğamber şalla‘l-lāhü ‘aleyhi ve sellemni kördiler ki mübârek çehreleri tağayyūr tapıpdur kündin 282b/02 küne renleri ziyâde boldı şahâbeler kiçe ve kündüz cem‘ bolup ayturlar irdi 282b/03 bizge her niçe müşkil işler başımızğa tüşse hazretleri ḳaşlarığa kelsek 282b/04 ḳall kılar irdiler imdi neçük kılgaymız dip suvâl kıldılar ki yâ rasülallāh sizlerge 282b/05 taḳdîr yetse biz neçük kılgaymız ân hazret aydılar ki Teḳri te‘ālāniğ fermâniça iş 282b/06 kıluğlar ve İslâm içide üstüvâr bolunlar şahâbelerine sordılar yâ rasül- 282b/07 -allāh sizlerni kim yuğay namâzlarını ne tertip birle ötegeyler ahîret tonlarını 282b/08 ne nimerse bile kılalı didiler hazret-i Peyğamber ‘aleyhi’s selâm yığlap ayttılar kim meni 282b/09 murtaza ‘Ali ğusl kıldursun İbni ‘Abbās su ḳoyup bersün uşbu başımdağı 282b/10 destârımnı âhîret tonı kıluğlar⁷ namâz oğuğuçı Cebrâ‘îl Mikâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm 282b/11 İsrâfîl ‘aleyhi’s-selâm ve ‘Azrâ‘î ‘aleyhi’s-selâm her birleri öz ḳavmleri birle andın 282b/12 keyin cem‘ ferîşteler andın keyin sizler heme ümmetlerim cem‘ bolup ötkesizler 282b/13 laḳdğe ḳoyarda başımdın hazret-

³ Kuran-ı Kerim, 96/1-3 ayetlerin bir bölümü “Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku!”, URL-4.

⁴ Metinde kil-‘dir, ancak sadece 3 yerde bu varyant kullanıldığı için yazımda birlik olması maksadıyla kel- biçimi tercih edilmiştir.

⁵ Kuran-ı Kerim, 5/3. ayetin bir kısmı “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet’i beğendim”, URL-5.

⁶ Kuran-ı Kerim, 110/1 “Allah’ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde”, URL-6.

⁷ Hz. Peyğamberin sarığını kefen olarak kullandırmasına benzer bir durum Kırgız kadınlarının baş giyimi olan “eleçek” için de geçerlidir. Geniş bilgi için bk. Mayramğül, Dıykanbay, “Kırgız Kadınlarında Saç, Başlık ve Statü”, Milli Folklor, Cilt 17, Yıl 33, Ankara 2021, s. 204.

i Ebābokr-i Şiddik tutsun ayağımdın İbni ‘Abbās tutsun 282b/14 dip vaşiyet kıldılar barça şahābeler köz yaşı kıldılar köñüllerini pāre pāre 282b/15 kıldılar ān hāzretniñ kaşlarıdın çıqtılar ol küni ötti seher vaqtide

283a

283a/01 Bilāl ezān okıdı hāzret-i Rasūl ‘aleyhi’s-selām mescidge çık’almadılar ve yana 383a/02 hāzret-i Bilāl yana āvāz kıldı eş-şalātu hayrun mine’n-nevm yā rasūlallāh dip 283a/03 hāzret-i Rasūlullāh Fāţıma rażıyallāhü ‘anhāğa aydılar ey kızım Bilālğa aytıñ ki 283a/04 babam nātevāndur namāzğa çık’almasılar dip aytıñ hāzret-i Fāţıma rażıyallāhü ‘anhā 283a/05 Bilālğa aydılar ey Bilāl babam rencūr tururlar namāzğa çık’almasılar didiler Bilāl 283a/06 yanıp bardı yana āvāz kıldı kim eş-şalātu yā rasululallāh dip hāzret-i 283a/07 Bilālniñ ünini eşitip za‘if āvāzları birle aydılar yā Bilāl udhul dip 283a/08 Bilāl kirip keldi hāzretni kördi ki kızıl gülnār dik menizleri sarğarıp 283a/09 şikeste-hāl bolupdurlar aydılar ey Bilāl merdāne bolğıl Hūdāy te‘ālā- 283a/10 -nıñ kullığığa hālkıni bisyār indegil dīn içide rāst bolğıl sizdin 283a/11 mescidge barmağ maħal ötti barıp hāzret-i Ebābekr-i Şiddikğa aytğıl namāz- 283a/12 -nı başlap ötesün imāmetlik kılsun dip sizge sipariş kıldılar 283a/13 dip aytıñ didiler Bilāl kelip hāzret-i Ebābekr-i şiddikğa aydı kim hāzret-i Peyğamber ‘aleyhi’- 283a/14 s-selām aydılar ki meniñ mescidge barğunça mecālīm yok imāmetlikni Ebābekr-i 283a/15 şiddikğa sipariş kıldım didiler didi hāzret-i Ebābekr-i Şiddik mescid[ge] kelip

283b

283b/01 mihrābda turdılar hāzret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmniñ orunlarını hālī körüp 283b/02 bī-hūş bolup yıkılıp tüştiler heme-i şahābeler huruş u zāri kıldılar kim 283b/03 meger kıyāmet kayyūm boldı dip mesciddin çıqtılar hāzret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-selām kaşlarığa 283b/04 keldiler hāzret-i Peyğamber hamle kıldılar kopay dip koyalmadılar hāzret-i ‘Alīğa 383b/05 aydılar yā ‘Ali meniñ belimni tutup yolañ dip hāzret-i ‘Ali yoladılar destār- 283b/06 -larını başlarığa keydürdiler bir kollarını hāzret-i ‘Aliniñ öşnülerige bir kol- 283b/07 -larını ibni ‘Abbāsniñ öşnülerige koyup mescidge keldiler mihrābda turdılar 283b/08 namāz ötediler namāzdın fāriğ bolup şahāberğa aydılar ey yārānlar yahşı 283b/09 qalıñlar ve korquñlar Tenri te‘ālāniñ fermāniça iş kılıñlar dip hücreleriğa 283b/10 yandılar tañlasığa her kişi bir tüş körmüş uluğ kiçik cem‘ bolup tüşleri- 283b/11 -niñ ta‘biri üçün suvāl kıldılar ol hāzret-i Ebābekr-i Şiddik aydılar ey 283b/12 resūl-i Hūdā ve ey pişvā-yı barça ‘ālemğa reh-nümā ve muqtedā men bir tüş kördüm 283b/13 hayr ve şerrini bil’almadım aydılar ey şiddik-ı ekber barça şahābeler arasında 283b/14 server neçük tüş kördüñüz aydılar yā rasululallāh sizniñ destārniñız 283b/15 meniñ başımda irdi nāgāh başımdın nā-peydā boldı her neçe istedim tap’almadım

284a

284a/01 didiler hāzret-i Rasūl ‘aleyhi’s-selām aydılar yā Ebābekr-i şiddik destār 284a/02 ehl-i Arabniñ uluğı turur ‘Arabda uluğniñızlar men irdim neçük kim destārni 284a/03 istedip tap’almadıñız men āhiret seferi kılsam meni estep tapmağaysız 284a/04 didiler hāzret-i Ebābekr-i Şiddik bu sözni eşitip bisyār ferişān bolup 284a/05 közleridin yaş aqabaşladı bu hādīşede irdi hāzret-i ‘Ömer rażıyallāhü anh 284a/06 kirip keldiler aydılar kim ey mihter-i ‘ālem ve bihter-i evlād-ı ādem men hem bir keçe tüş 284a/07 kördüm ‘azım şūrīde hayr ve şerrini bil’almadım hāzret-i Rasūl ‘aleyhi’s-selām aydılar 284a/08 ey şehinşāh-ı şerī‘at ve ey bār-gāh-ı hākiqat neçük tüş kördüñüz aydılar 284a/09 kim yā rasululallāh ilginde bir engüşterim bar irdi yerge tüşti nā-peydā boldı her neçe 284a/10 estedim tapaalmadım didiler hāzret-i Rasūlullāh

aydılar hâtem men turur-men 284a/11 barça pergamberlerge hâtem irdim men âhîret seferi kılsam her niçe istegen bile 284a/12 tap'almağaysız didiler andın keyin hâzret-i 'Osmân kirip keldiler aydılar 284a/13 ey peygamber-i Hudâ ve ey ber-güzide-i mutlak men hem bir tüş kördüm hayr u şerrini bilmedim 284a/14 hâzret-i Rasûl-i ekrem aydılar ey şecere-i hayâ ey mekân-ı 'ilm ü şıdk u şafâ neçük tüş kördünüz 284a/15 aydılar kim kelâmullâh ilginde irdi harfleri varakları yüzidin nâ-peydâ

284b

284b/01 boldı her neçe istedim tapmadım didiler ân hâzret bir âh urdılar mübârek köz-284b/02 -leridin yaş aķabaşladı aydılar kim kelâmullâhın hûrûflar varaklar- 284b/03 -nıñ yüzidin nâ-peydâ bolğan bolsa men ahret seferi kılsam nâ-peydâ bolur-men 284b/04 didiler andın hâzret-i 'Ali aydılar yâ rasulullâh men hem bir tüş kördüm hayr ve şerrini 284b/05 bil'almadım didiler hâzret-i Rasûl 'aleyhi's-selâm aydılar ey kâhîr-i küffâr ve ey 284b/06 şâhîb-i zülfekâr neçük tüş kördünüz aydılar kim men cübbe kiymiş irdim 284b/07 halka halka tenimdin cüdâ bolup ketti hiç qalmadı didiler ân hâzret hâzret-i 'Ali- 284b/08 -nıñ boynını kuçup aydılar kim cübbe ireñlerniñ töresi ve yüregi turur-men seniñ 284b/09 töreñ ve yürekiñ turur-men men âhîret seferi kılsam seniñ yürekiñ sığay 284b/10 ve za'if bolğay-sin didiler bu hâdişede irdi kim şehzâdehâ-yı kevineyn İmâm 284b/11 Hasan ve İmâm Hüseyn kirip keldiler aydılar ey büzürg-vâr ve ey münis-i rüzgâr biz hem tüş 284b/12 kördük bisyâr şürîde hayr u şerrini bil'almadık didiler hâzret-i Rasûl 'aleyhi's-284b/13 -selâm aydılar ve olarnıñ yüzige yüzlerini koyup aydılar kim ey cân-ı püser 284b/14 ve ey münis-i rüz-ı mahşer neçük tüş kördünüzler aydılar kim siz bir taht üzre 284b/15 oturup-siz ve hulle keyip-siz biz ol taht astın başımğa tofraķ saçar

285a

285a/01 erduk hâzret-i Rasûl 'aleyhi's-selâm aydılar kim qalû innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ün⁸ 285a/02 aydılar kim men âhîret seferi kılsam meni cenâzeğa salıp köterürler sizler başıñız- 285a/03 -larğa tofraķ saçıp yığlarsızlar şehzâdeler bu sözlerni eşitip bî-hüş bolup 285a/04 qaldılar ve katıg ğıriv qopardılar hâzret-i Fâtıma razıyallâhü 'anhümâ hücrelerinde yürekleri 285a/05 asıķıp sordılar bu ne kıyâmet ğavğâsıdur cevâb berdiler kim ey hâzun kıyâmet 285a/06 qorqmañ şahâbeler tüş körgenlerini ayturlar ân hâzret tüşlerige ta'bır ayturlar 285a/07 anıñ üçün yığlaşurmız dip barçaları üylerige yandılar hâzret-i 'Âişe ve Hâlîme 285a/08 hâzret-i Rasûl 'aleyhi's-selâm qaşlatmağa kirip aydılar ey közümniñ nûrı ve ey köñlüm- 285a/09 -nıñ huzûrı men hem bir tüş kördüm beşî âşüfte hayr u şerrini bilealmadım didiler aydılar niçük 285a/10 tüş kördünüz 'Âişe aydılar kökdeki ay kuçaķımda irdi nâĝâh kuçaķımdın nâ-peydâ boldı 285a/11 her neçe estedim tap'almadım didiler peygamber 'aleyhi's-selâm aydılar ki ol ay mendür-men âhîret seferi 285a/12 kılsam her niçe estep tap'almağaysız didiler hâzret-i 'Âişe bu sözni eşitip nevh âĝâz 285a/13 kıldılar hâzret-i Peyĝamber 'aleyhi's-selâm aydılar yâ 'Âişe yığlamañ Hudâ te'âlânıñ hükmiğa hiç 285a/14 çäre yoktur şabır kıлмаķ kerek Hudâ te'âlâğa 'aşî bolmañ didiler andın hâzret-i Fâtımâ 285a/15 razıyallâhü anhâ kirip keldiler aydılar ki ey meniñ püş ü penâhım hem bir tüş kördüm hayr u şerrini

⁸ Kur'an-ı Kerim 2/156. Ayetin bir kısmı "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz", URL-7.

285b

285b/01 bil'almadım didiler aydılar kim ey 'aziz bağrımın keseki neçük tüş 285b/02 kördüniz aydılar kim könlüm tenimdin cüdâ bolup päre päre boldı aşla 285b/03 qalmanı didiler hazret-i Rasul 'aleyhi's-selam ey meniñ barça 285b/04 peygamberlerdin himmetlik kızım köñlek päre päre bolmaq mendin cüdâ bolmaqlıq 285b/05 turur bat fırsatda maña qoşulğay-sin didiler her kişi nâle kılıp aytur 285b/06 irdiler hazret-i Rasul 'aleyhi's-selamğa vefâ kıılmağan dünyâ sizge neçük vefâ 285b/07 kılgay dip aytur irdiler neçe kün ötüp irdi izâcâ'e süresini 285b/08 hazret-i Cebrâ'ıl 'aleyhi's-selam alıp keldi dın-i şerî'at aşı tükendi dârü'l- 285b/09 -ğınâdın dârü'l-beqâğa rıhalet kıılmaq kerek dip hazret-i Cebrâ'ıl 'aleyhi's-selam 285b/10 aydılar yâ rasulullah ol dünya za'if ümmetleriñizniñ dünyâsıdır bu dünyâ 285b/11 gaddâr ve mekkâr hâr u zârlarınñ dünyâsıdır didiler qaçan kim hazret-i Rasul 285b/12 'aleyhi's-selamınñ rencleri ziyâde boldı Bilâlge aydılar kim münâdı kıldurğıl 285b/13 şahâbeler yığlasun uluğ kiçik meni körsün didiler kıyâmetğa baki qaldı 285b/14 meni mescidge alıp barıñlar naşihat kılayın didiler irse hazret-i Rasul 'aleyhi's-selam- 285b/15 -nı mescidge alıp keldiler ol Teñri te'âlâğa şenâ aydılar andın şahâbelerğa aydılar

286a

286a/01 ey Teñriñ bendeleri tâ'at ü 'ibâdet yahşı 'amel kıılıñlar ramâzân ayını 286a/02ğanîmet biliñler Hudây te'âlânın hoşnûdluğı ramâzân ayınıñ içinde turur 286a/03 hilâf kıılmañ mâlıñlarda bereket qalmas Teñri te'âlânın bergenige şükür kıılıñlar 286a/04 ata ve ana ve qoşnı haqqını yahşı saqlañlar Teñri te'âlâğa qulluq kıılıñlar İslamı 286a/05 beyân kıılmaq üçün meni iberdiler maña ibergenlerni sizlerge beyân kıldım 286a/06 taqşır kıılmañlar kıyâmet küni dūzahğa giriftâr bolmañlar imdi maña ecel Burâkıñı 286a/07 keltürüp ölüm egerini firâk tengeşi birle muhkem tartıp durlar dip bu ayetni 286a/08 oqudılar qavlühü te'âlâ kul yeteveffâküm melekü'l-mevti'⁹ -lezî vükkile¹⁰ 286a/09 biküm¹¹ ey muvâfiq yârânlar biribirisidin ayrılğusıdır Medîne hâlî qalğusıdır 286a/10 ey şahâbelerim sizlerge neçük haber ideyim didiler şahâbeler orunlaridin yügürüp 286a/11 qopup 'izzet bile turup aydılar yâ rasulullah mihrîbân müşfik atamız irdiler 286a/12 garîblerğa quyaş faqirlerğa münis bi-keslerğa feryâd-res ağıqlarğa tabîb 286a/13 gamlıqlarğa habîb dermândelerğa qarîb irdiñiz didiler hazret-i Peyğamber 'aleyhi's-selam 286a/14 bu hadîşni oqudılar men külli min küm 'alliyye haqqı ev sağırun ev kebîrun felyevmi 286a/15 nakzı vel yakbîzu minni qable yevmi'l-kıyâmeti¹² ey yârânlar bukünki künde uluğ

286b

286b/01 ve kiçik yaşurmañlar mende haqqı kısmetiñler bolsa tileñler men sizlerge bu dünyâda 286b/02 cevâb aytay kıyâmet küni şermende ve 'âciz ve hayrân bolmay dip üç qatla sordılar 286b/03 hiç kişi cevâb bermedi Hvace 'Ukâşe dip bir şahâbe bar irdi ol ornidın qopup 286b/04 'izzet bile turup aydı yâ rasulallah miñ bir da'vâm bar cevâb aytıñ didi hazret-i 286b/05 Rasul 'aleyhi's-selam aydılar ey 'Ukâşe her türlüq da'vân bolsa kılgıl didiler oñ 286b/06 kollarığa baqtılar üç miñ şahâbe bar irdi ve sol kollarığa baqtılar üç miñ 286b/07 şahâbe bar irdi andağ aytur irdiler kim andağ cem' bolğan imes irdi hvace 'Ukâşe 286b/08 aydı yâ rasulallah ol

⁹ Metinde "mevte" kelimesi fethalı yazılmıştır. Oysa ayette "mevti" biçimindedir.

¹⁰ Metinde "vekküle" şeklinde yazılmıştır ancak doğrusu "vükkile"dir.

¹¹ Kur'an-ı Kerim, 32/11. ayetin bir kısmı "De ki: "Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak", URL-8.

¹² Sizlerden her kimin küçük veya büyük ne hakkı varsa kıyâmet günü gelmeden önce gelip benden alsın.

kün kim seferge barduk bî-mecâl kelür irdim meniñ tivem sizniñ 286b/09 tivenizge yandaştı anda meni bir kâncı urduñuz didi ân hazret aydılar ma'âzallâh 286b/10 urğan bolğay-men dip hazret-i Bilâlğa aydılar yâ Bilâl bargıl meniñ kâncımnı alıp 286b/11 kelgil zinhâr kızım Fâtımâ razıyallâhü 'anhâğa aytmağıl tâkat tut'almas didiler 286b/12 Bilâl barıp kâncını alıp keldi ân hazretniñ kaşlarıda koydı hvace 'Ukâşe aydı 286b/13 yâ rasûllallâh meni urğan kâncı bu imes didi ân hazret aydılar yâ Bilâl bargıl dâyim 286b/14 seferge alıp baradurğan kâncını alıp kelgil didiler Bilâl barıp hazret-i Fâtımâ 286b/15 razıyallâhü 'anhâdın kâncını tiledi aydılar ki ân-hazretniñ dâyim seferge alıp baradurğan

287a

287a/01 kâncını tilediler didi hazret-i Fâtımâ aydılar babam rencür turur sefer vaqti 287a/02 imes didi Bilâl aydı 'Ukâşe kışâş tileydur kâncını berin birmeseniz 287a/03 hazretniñ açığıları kelür didi hazret-i Fâtımâ kâncını alıp berdiler Bilâl 287a/04 kâncını alıp kelip ân-hazretniñ aldıda koydı ân hazret kâncını alıp hvacae 287a/05 'Ukâşeğa berdiler hvace 'Ukâşe kâncını kolığa alıp irdi hazret-i Ebâbekr-i şiddîk 287a/06 aydılar ey 'Ukâşe iki yüz düldül 'ırakı mendin algıl bu kışâşnı maña kılğıl 287a/07 'Ukâşe aydı ey Ebûbkr-i şiddîk bu kışâşnı sendin tilemes-men andın hazret-i 287a/08 'Ömer aydılar ey 'Ukâşe mendin miñ mişkâl altun algıl bir kâncı üçün yüz kâncı 287a/09 urğıl didiler 'Ukâşe aydı bu kışâşnı sizdin tilemes-men didi 287a/10 andın hazret-i 'Osmân aydılar ey 'Ukâşe mendin yüz tive yüki birle algıl bir 287a/11 kâncı üçün iki yüz kâncı urğıl didiler 'Ukâşe aydı men bu kışâşnı 287a/12 sizdin tilemes-men didi andın hazret-i 'Alî aydılar ey 'Ukâşe men tirik 287a/13 turup ân-hazretin kışâş tilermüsiz kerek bolsa altun kümüş la'l 287a/14 cevâhir algıl bir kâncı üçün üç yüz kâncı urğıl didiler hvace 'Ukâşe 287a/15 aydılar yâ 'Alî Tenri rızâsı üçün hiç kimdin kışâş tilemes-men didi

287b

287b/01 ân hazret aydılar ey 'Ukâşe neçük kahrıñ keldi beri kelgil meni kışâş 287b/02 kılğıl didiler hvace 'Ukâşe aydı yâ rasûllallâh ol küni kim meni urduñuz 287b/03 meniñ yalañ bürehne irdi kerek kim siz hem yalañraq bolsañız didi hazret-i 287b/04 rasûlü ekrem mübarek uçalarını açtılar 'arş-ı kürş levh-i kalem barçası hurûş 287b/05 u nâlege keldi dişvâr kördiler âhirü'l-emr hvace 'Ukâşe ân-hazretniñ uçalarını 287b/06 yalañ körmekligi birle kâncını kolıdın yerge taşladı mühr-i nübüvvetni körüp 287b/07 büse kıldı yüzi ve közini sürtüp ân-hazretniñ ayağlarını kuçup aydı kim 287b/08 yâ rasûllallâh meniñdik yüz miñ 'Ukâşe bolsa sizniñ fedâiniz bolsun didi 287b/09 hazret-i Peyğamber 'aleyhi's-selâm aydılar ey 'Ukâşe rahmet şıdık [u] ihlâşınğa saña kim 287b/10 himmetni bülend kılmişsin Hudâ te'âlâ mutlak yarlıkadı tamuğniñ otını saña harâm 287b/11 kıldı idiler barça şahâbeler hvace 'Ukâşeğa ahsen ve aferin okıdılar ân-hazret 287b/12 mihrâbğa bakıp aydılar ey mescid yahşı kalıñlar ey yârânlar sizler hem yahşı kalıñlar 287b/13 didâr kıyâmetğa baki kaldı dip mesciddin çıktılar hazret-i 'Aişeniñ üyige 287b/14 bardılar şahâbeler hem üylerige tarkaştılar ötken ve keçikken veqı'alarını 287b/15 yâdlatışıp yığlaşur irdi hazret-i rasûl 'aleyhi's-selâmni uyku galebe kıldı rabi'u'-

288a

288a/01 l-evvel ayınıñ on ikisi dūşenbe küni irdi haq subhānehū ve te'ālādın 288a/02 hazret-i Cebrā'ıl 'aleyhi's-selām ve hazret-i hazret-i Mikā'ıl ve İsrāfıl 288a/03 'aleyhi's-selām hazreti 'Azrā'ıl 'aleyhi's-selāmğa andağ yarlıg boldı kim yette kat kök 288a/04 ferişterleri yette kat yerdeki ferişterler birle 'arş [u] kürşiniñ ferişterleri 288a/05 birle dostum Muhammed Mustafāniñ kaşığa barıñlar selām yetkürünler eger rāzı 288a/06 bolsa fermān yürütünler eger

razı bolmasa dostum Muhammedniñ köñlini rencür kılmañlar 288a/07 hâtırımı yahşı saklañlar eger hatâ kılmañlar barçañızları nâçiz kılğay-men 288a/08 dip yarlıkadı hazret-i ‘Azrâ’îl ‘alehi’s-selâm be-tamâm ferışteler birle Medînege 288a/09 keldiler hazret-i Cebrâ’îl ‘alehi’s-selâm behiştge bardılar Rıdvânğa aydılar 288a/10 kim yâ Rıdvân behiştne hoş-büy kılğıl didiler ol küni Medîne içide 288a/11 igne ornaça yer hâli kalmadı ferışteler be-tamâm şaf saf turdılar hazret-i 288a/12 ‘Azrâ’îl ‘alehi’s-selâm Mikâ’îl ‘alehi’s-selâm İsrâfil ‘alehi’s-selâm hazret-i rasûl 288a/13 ‘alehi’s-selâmniñ üylerige bardılar aydılar e’s-selâmü ‘aleyküm yâ ehle nübüvvet 288a/14 didiler hazret-i Fâtımâ rażıyallâhü ‘anhâ bu selâmni eşitip hey’etleri 288a/15 kelip aydılar ey müsâfirler ma’zür tutuñlar babam rencür tururlar

288b

288b/01 didi bir zamân turdılar yana keldiler e’s-selâmü ‘aleyküm yâ ehle nübüvvet 288b/02 icâzet barmu hazret-i resûlullâh şalla’l-lâhü ‘alehi’s-selâmni kirip körsek didi 288b/03 hazret-i Fâtıma aydılar yâ a’râbî meger yirakdın keldiñler bolğay hazret- 288b/04 -niñ rencür bolğanlarını eşitip yanığına kelgeysizler didiler üç 288b/05 katar ‘özür koydılar hazret-i ‘Azrâ’îl ‘alehi’s-selâm aydılar her bir işğa bî-fermân 288b/06 kelmesimiz didiler irse Fâtımâ ‘rażıyallâhü anhâniñ bedenlerige lerze tüşti hazret-i 288b/07 peygamber ‘alehi’s-selâm aydılar ey kızım kim birle sözleşsüz Fâtımâ aydılar bir 288b/08 a’râbî kelipdür eşikde turup bî-hürmetlik birle sözleşdür her niçe ‘özr 288b/09 koysam qabûl kılmañdur didiler hazret-i Peygamber ‘alehi’s-selâm aydılar olar 288b/10 a’râbî imesdür hazret-i ‘Azrâ’îl ‘alehi’s-selâm tururlar eşikni açığı 288b/11 kirsünler didiler hazret-i Fâtımâ sordılar ey baba olar ne işğa 288b/12 kelipdür aydılar ay kızım peygamberni ümmetleridin cüdâ kılğalı neçesün 288b/13 dostlarını birbirdin cüdâ kılğalı neçe tûvâm köñüllerni zîr zerber kılğalı 288b/14 kelipdür didiler hazret-i Fâtıma rażıyallâhü ‘anhâ yığlap bî-hüş boldılar 288b/15 hazret-i Peygamberim aydılar üdğul yâ ‘Azrâ’îl didiler hazret-i ‘Azrâ’îl ‘alehi’s-selâm

289a

289a/01 kirip keldiler ân-hazretniñ alıda turdılar ân hazret aydılar yâ ‘Azrâ’îl 289a/02 cân taqâzâsı üçün keldiñizmi yâ hâl sorğalı keldiñizmi ‘Azrâ’îl ‘alehi’s-selâm 289a/03 es-selâm aydılar âri fermân bile keldük didiler aydılar kim sizler kelipsizler 289a/04 kuyaşım Cebrâ’îl kayan bardı olar aydılar kim behiştge bardı hemen sâ’at 289a/05 kelür didi bir sâ’at içide hazret-i Cebrâ’îl ‘alehi’s-selâm keldiler Rıdvân bile 289a/06 uçmak kuyaşlarıdın alıp yetip keldiler hazretniñ yastuqları üzre 289a/07 olturdılar köz yaşı kıldılar hazret-i resûl ‘alehi’s-selâm aydılar ey 289a/08 ahi Cebrâ’îl maña beşâret beriñ meniñ köñlüm hoş bolsun cân teslim 289a/09 kılâyın didiler hazret-i Cebrâ’îl ‘alehi’s-selâm aydılar yâ rasûlallâh asmân- 289a/10 -larnıñ eşigi açuq¹³ turur uçmañkı ârâste kılıpdurlar barça hûrlar 289a/11 sizge muntazır turur sizniñ rûhuñuzğa şalavat şenâ aytmaç üçün didiler 289a/12 ân hazret aydılar bular bile köñlüm hoş bolmañdur maña andağ haberi hoşluq 289a/13 beriñ kim âhir zamândağı ümmetlerimniñ hâli neçük bolğay didiler hazret-i 289a/014 Cebrâ’îl ‘alehi’s-selâm tãrfetü’l-‘ayn içide haber berdi kim yâ rasûlallâh süyünçi va’de 289a/15 sizge kim sizge kim sizniñ ümmetleriñizdin ‘ömr içinde bir mürâtebe lâilâhe illâh Muhammedu’r-

¹³ Metinde “öçük” biçiminde yazılmıştır.

289b

289b/01-rasûlullâh dise tamuğ içide kalmağay duzâhğa ebedü'l-ebed giriftâr 289b/02 bolmağay ve yana sizniñ ümmetleriñiz uçmağğa kirmegünçe özge peygamber- 289b/03 -lerim hem kirmegey didiler hazret-i Peyğamber 'aleyhi's-selâm aydılar ey ahı 'Azrâ'ıl 289b/04 kelip hüküm yürütükil didiler hazret oturusıda turup cân algalı 289b/05 kaşd kıldılar ey 'Azrâ'ıl hâlâ cân almasañız ne bolğay didiler 289b/06 'Azrâ'ıl hoş bolğay didiler yana kün feyekün¹⁴ içide haber berdi kim yâ rasûlallâh 289b/07 hâlâ cân kabz kılmamam yana miñ yıldın keyin kelgey-min didiler hazret-i Peyğamber 289b/08 'aleyhi's-selâm aydılar keç kalur irmiş siz dip icâzet berdiler cân algıl 289b/09 dep hazret-i 'Azrâ'ıl 'aleyhi's-selâm cân algalı meşğül boldılar ân hazret 289b/10 aydılar şehzâdelerni keltürünler hazret-i imâm Hasan ve imâm Hüseyñni keltürdiler 289b/11 olarnı kuçup bisyâr yığladılar âh sizlerniñ hâlinizler havâricler 289b/12 bile neçük keçkey didiler şehzâdeler zâr zâr yığladılar cümle-yi ferîşteler 289b/13 heme yığladılar yer ve kök 'arş-ı kürşî levh-i kalem nâlege keldiler hazret-i resûl 289b/14 'aleyhi's-selâm hazret-i Cebrâ'ıl 'aleyhi's-selâm birle meşğül boldılar hazretniñ 289b/15 pişâneleri terledi yüzlerini hazret-i Cebrâ'ıl 'aleyhi's-selâmğa kılıp aydılar

290a

290a/01 yâ birâder Cebrâ'ıl du'â kılıp cân bermeklik âsân bolsun didiler melekü'l-290a/02 mevt aydı ol Teñri te'âlânıñ haqqı kim munça cânlarını yarattı hiç kimniñ 290a/03 cânını mundağ âsânlık birle alğanım yoğdur didiler yâ ahı 'Azrâ'ıl ol 290a/04 katıglıknı meniñ ümmetlerimge kılar irmiş-sin anı maña kılığ olarğa 290a/05 cân bermeklik âsân bolğay didler hazret-i 'Azrâ'ıl aydı her kişi özi- 290a/06 -niñ a'mâlîğa yaraşa cân alur-men didiler fermân yok ki sizge cefâ kılsam 290a/07 didi ân hazret aydılar yâ Cebrâ'ıl meniñ ümmetlerimge hiç vahy neşâtnı bolğaymu 290a/08 didler hazreti Cebrâ'ıl aydılar yâ rasûlullâh leyletü'l-ğadr tünleri kelip 290a/09 Teñri selâmını yetkürür-men ve ümmetleriñizğa haber berürür-men yazuklarını keçürür- 290a/10 -men didiler hazret-i rasûl 'aleyhi's-selâm şâdmân boldılar mübârek 'aziz cânları 290a/11 ağızlarığa yetti aydılar ilâhî ahır zamânadağı ümmetlerimni saña tapşurdum dip cân 290a/12 be-Hağ teslim kıldılar kâlû innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'un¹⁵ hazret-i Peyğamber 290a/13 şalla'l-lâhü 'aleyhi's-selâm altmış üç yıl 'ömr kördiler 'ömürleri içide yigirme batman 290a/14 aşlık horâk kıldılar 'azât kılıp munça 'ömürlerinde rüzâne keçürdiler barça 290a/15 şahâbeler baş yalañ bolup ve väveylâ vä hasretâ vä ümmetâ¹⁶ dip zâr zâr yığladılar

290b

290b/01 yeryüzideki âdemiler ve periler ve kökdeki ferîşteler belki cem' mevcüdât hazret -i 290b/02 Muhammed Muştafâ şalla'l-lâhü 'aleyhi's-sellemniñ mâtemlerini tuttılar hazreti şehzâdeler 290b/03 başlarığa tofrağ saçtılar hazret-i Fa'imâ razıyallâhü 'anhâ mâtem tutup feryâd 290b/04 kıldılar ser-â-ser karanğuluk boldı halâyıklar zâr zâr yığlaştılar hazret-i Ebâbekr-i 290b/05 -şiddik ve barça şahâbeler feryâd kılıp aydılar biz ğariblikğa tüştük ve mahrûm kalduk 290b/06 dip yığladılar hazret-i Peyğamber 'aleyhi's-selâmniñ rûh-ı pâklarığa cem' enbiyâlar 290b/07 ve evliyâların rûhları istikbâllarğa çıktılar hazret-i Cebrâ'ıl 290b/08 'aleyhi's-selâm maña Cebrâ'ıl 'aleyhi's-selâm Mikâ'ıl 'aleyhi's-selâm İsrâfîl 'aleyhi's-selâm 'Azrâ'ıl 'aleyhi's-selâm ân-hazret- 290b/09 -niñ cânlarını kökke ağdurdılar her âsmânğa yetkürse

¹⁴ Kuran-ı Kerim, 36/82. ayetin bir kısmı "(Ol der ve) hemen oluverir.", URL-9.

¹⁵ Bk. 8. dipnot

¹⁶ Ümmetin vay hâline!

bir dem tevakkuf kıldılar 290b/10 hazret-i Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm mâlik Rıdvân birle behiştin dürr [ü] cevâhirlerni 290b/11 tabaqlar birle alıp çıkıp ol dürrlerni başlarığa saçıp nişâr kıldılar 290b/12 a'lâ-yı 'illiyyiñğa çıkardılar hazret-i Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm Mâlik Rıdvân bile yanıp 290b/13 keldiler hazret-i rasül 'aleyhi's-selâmniñ mübârek tenlerini ravzâğa keltürdi- 290b/14 -ler hoş-büylar nişâr kıldılar hazret-i 'Alî razıyallâhu 'anh hazret-i rasül-i ekremniñ 290b/15 mübârek tenlerini yudılar hazret-i ibn 'abbâs su koydılar tabutğa alıp

291a

291a/01 taht-ı revân birle çıkardılar hazret-i Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm yetmiş 291a/02 miñ feriştelar birle birer birer kirip namâz ötediler andın cümle şahâbeler birer birer 291a/03 kirip namâz ötediler üç künde namâz ötep tamâm boldılar düşenbe küni naql 291a/04 kılıp irdiler çehârşenbe küni namâz-ı digerdin keyin orunlarığa yetkürdiler 291a/05 kâlû innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'un¹⁷ ve billâhi 291a/06 el-'ismetu ve'tevfîku biraħmetike 291a/07 yâ erħamerrāhimin 291a/08 temmet

4. Sonuç

Çağatay Türkçesi 15-20. yü yıllar arasında Türkistan coğrafyasında kullanılmış olan yazı dilidir. Bu dil Timurlular, Şeybâniler, Bâbürlüler başta olmak üzere daha sonrasında ortaya çıkmış olan pek çok hanlık tarafından kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi alanında çalışmış ve çalışmakta olan ilim adamları tarafından farklı isimler ve farklı devirlere bölünmüş olsa da J. Ecmann'ın tasnifi daha çok kabul görmüş durumdadır. İncelememize konu olan eser Çağatay Türkçesinin Klasik Sonrası Devrinde istinsah edildiği anlaşılan bir risalenin içerisinde talik yazı ile kaleme alınmış, 10 varaklık bir el yazması olan Vefât-nâme-i ân Hazret Şallâhü 'Aleyhi ve Sellem'dir. G. Jarring'in koleksiyonundan temin edilen 322 varaklık el yazması risalede üzerinde inceleme yapmış olduğumuz eser dışında sırasıyla Kâbûs-nâme (H. 1235), Zafer-nâme-i Envârü'l-Hikmet, Mi'râc-nâme (H. 1211), Dürrü'l-Mecâlis, (Vefât-nâme) Vefât-nâme-i ân Hazret Şallâhü 'Aleyhi ve Sellem, Vefât-nâme-i Hz. Fâtıma, Kıyâmet-nâme, Râzınâme-i Hazret-i Mûsâ 'Aleyhi's-salâm ve en sonda da isimsiz bir eser yer almaktadır.

Eserde 10 ayet veya ayet bölümü bulunmaktadır ve bu ayetlerin hepsi harekeli biçimde yazılmıştır. Bu ayetlerin yazımı genel olarak doğru olmakla birlikte kimi hatalı yazımlar olduğu da tespit edilmiş ve dipnotlarda da bu durumlar gösterilmiştir.

Metinde genel olarak yazım birliği olmakla beraber “kel-” fiili üç yerde “kil-”, “içinde” kelimesinin hem zamir n”li hem de zamir n’siz olarak “içide” biçiminde kullanıldığı, tapaalmadım 284a/10, tap’almağaysız 284a/12 örneklerinde olduğu gibi ünlü ile biten fiillere yeterlilik eki geldiğinde fiilin kökündeki ünlünün düşmesi sonucu ikili yazımların ortaya çıktığı görülmüştür. Bunlar dışında Çağatay Türkçesinin genel ses hususiyetleri olan başta >u, >ü, /-b-/>/-v-/, /-d-/>/-y-/, /-d-/>/-y/, /-k-/>/-h-/, /-p-/>/-f-/, t-/>/d-/, /-t-/>/-d-/, /-z-/>/-s/ orta hece ünlüsünün düşmesi, hece türemesi gibi ses olaylarının esede yer aldığı görülmüştür. Şekil bilgisinde, çokluk eki +IAR dışında çokluk eki olarak /-ış/ işteşlik eki ve Arapça çokluk üzerine Türkçe çokluk ekini alan kelimeler de olduğu görülmüştür. Metindeki Oğuz Türkçesi hususiyeti olan yuvarlaklaşmaya kıılır irdiler 282b/04, bersün 282b/09, bil’almaidük 284b/12, kelüpdür 288b/14 örnekleri verilebilir. Art damak ünsüzü /k/ yerine sızıcı art damak ünsüzü /h/ kullanımına yahşı 283b/08; ET tég yerine /dik/ kullanılmış olması; Çağatay Türkçesinin

¹⁷ Bk. 8. dipnot.

belirtme durumu +nI,+n iken aş 285b/08, özünü 290a/05 kelimelerinde olduğu gibi +ı/+i eklerinin de bulunması Oğuz Türkçesi etkisiyledir. Ayrılma durumu eki +dın/+dın dışında “astın 284/15” kelimesinde +ın ekinin bu foksiyonda kullanılmış olması, zarf fiilerde “tağ-la-sı+ğa” kelimesindeki /-sı+ğa/ ekinin /-A kadar/ anlamında zarf fiil oluşturması; Çağatay Türkçesinde varlığı tartışmalı olan zamir n’sine metinde rastlanması metnin dikkat çekici dil husuyetlerindedir.

Kısaltmalar

ET. Eski Türkçe

EAT: Eski Anadolu Türkçesi

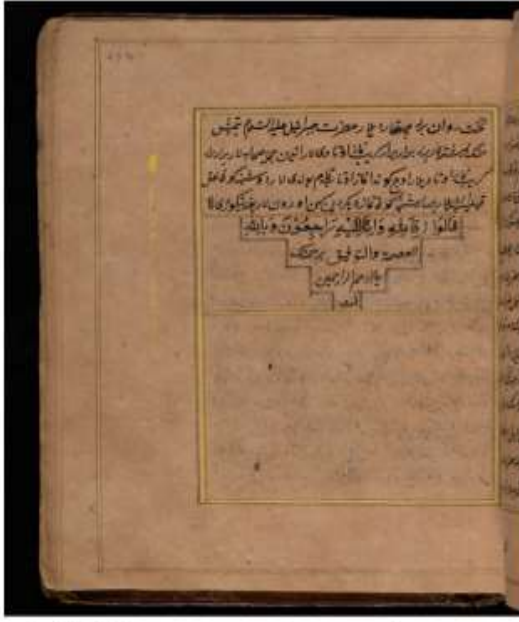
Kaynaklar

- Argunşah, M. (2018). *Tarihî Türk lehçeleri Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Baldemir, İ. (1996). *Vefat-ı nebi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cansız Aktaş, M. (2014). Nitel veri toplama araçları. *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (Ed. Mustafa, M.), Pegem Akademi Yayıncılık, s. 337-371.
- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dıykanbay, M. (2021). Kırgız kadınlarında saç, başlık ve statü, *Milli Folklor*, 17(33), 198-207.
- Donuk, S. (2017). *Türk edebiyatında vefeyâtname ve İsmail Belîğ’in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân’ı*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Eckmann, J. (2009). *Çağatayca el kitabı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Efendioğlu, S. (2021). *Mevlânâ Lutfî gül ü nevrûz (dil incelemesi-metin ve aktarma-gramatikal dizin-tıpkıbasım)*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Eker, Ü. (2010). Çağatay Türkçesinde eklerde görülen yuvarlaklaşmalardaki eski Anadolu Türkçesi etkisi. *Turkish Studies*, 5(1), 63-84.
- Eker, Ü. (2012). Seyyid Kasımî’nin destanlarında görülen eski Anadolu Türkçesi etkisi. *Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 63-84.
- Eliaçık, M. (2023). Mevlid metinlerinin vefât-ı nebî bölümleri üzerine bir inceleme, *Türk Kültüründe Mevlit Geleneği Uluslararası Sempozyumu*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları 261, s. 463-478.
- Ercilasun, A B. (2006). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk kağanlığı ve Türk bengü taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gün, F. (2022). Hemedan aşıklık geleneğinde cönkler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(4), 1244-1264. <https://doi.org/10.34083/akaded.1201541>
- Güner Dilek, F. (2022). *Altay Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaba, H. (2022). Yesevi şairi Şems-i Âşî ve cüüd-nâmesi. *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(3), 1041-1062.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2020). *Kırgız Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

- Kayaokay, İ. (2021). Hz. Ali'nin şehadeti hakkında manzum bir vefât-nâme: der-beyân-ı vefât-ı hazreti 'Ali. (Ed. Yavuz Ö., Qahramanov V., Fırat T.), 6. *Intertationel Istanbul Scientific Research Congress*, İstanbul, s. 81-99.
- Korkmaz, Z. (2022). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Orak, B. (1995). *Lutfi'nin Gül ü Nevruz'u gramer indeksi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Özcan, N. (2012). Molla Veli'nin vefât- nebî'si. *Turkisch Studies*, 7(2), 839-878.
- Özeren, M. (2020). *Tacikistan Kırgız Türkçesi*. İstanbul: Kesit.
- Öztürk, R. (2020). *Yeni Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Sağlam, H. (2023). Bir vefât-nâme örneği olarak manzûme-i vefât-ı Ebû Bekr-i Sıddık. *Turkish Studies - Comparative Religios Studies*, 18(4), 477-490.
- Taşkesenlioğlu, L. (2022). *Mevlid hikâyeleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Turhal-Güner, F. (1996). *Şeyyâd Hamza'nın "vefât-ı Hazret-i Muhammed 'Aleyhi's-selâm" adlı mesnevisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Ulutaş, İ. (2017). Zamir n'si üzerine değerlendirmeler. *Akademik Bakış Dergisi* (60), 452-460.
- Von Gabain, A. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (M. Akalın Çev.), Ankara: TDK Yayınları.
- Yıldız, A. (2015). Fazlullâh Moral'in iki mesnevîsi: ta'ziye-nâme ve vefât-ı nebî. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(4), 25-42.
- Yürümez, R. (2024a). Çağatay Türkçesiyle yazılmış Râzınâme-i Hazret-i Müsâ 'aleyhi's-Selâm. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(2), 577-594.
- Yürümez, R. (2024b). Çağatay Türkçesiyle yazılmış bir risale. *IX. International Social Sciences Congress*, 27-29 Ekim 2024, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, s. 62-71.

İnternet Kaynakları

- URL-1: <https://sozluk.gov.tr/> (erişim 10.09.23).
- URL-2: <https://islamansiklopedisi.org.tr/vefeyat> (erişim 10.10.2024).
- URL-3: <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ankeb%C3%BBt-suresi/3397/57-60-ayet-tefsiri>, (erişim 11.10.2024).
- URL-4: <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/alak-suresi/6107/1-5-ayet-tefsiri>, (erişim 11.10.2024).
- URL-5: <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/672/3-ayet-tefsiri>, (erişim 08.10.2024).
- URL-6: <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nasr-suresi/6214/1-3-ayet-tefsiri>, (erişim 09.10.2024)
- URL-7 <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/162/155-157-ayet-tefsiri>, (erişim 09.10.2024).
- URL-8 <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Secde-suresi/3514/11-ayet-tefsiri>, (erişim 05.10.2024).
- URL-9 <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Y%C3%A2s%C3%AEn-suresi/3787/82-ayet-tefsiri>, (erişim 03.10.2024).

Şekil 1: El yazması eserin son sayfası.

Şekil 2: El yazması eserin ilk sayfası.

Extended Abstract

Chagatai Turkish, named after Chagatai, the son of Genghis Khan, was a literary language used in the Turkestan region between the 15th and 20th centuries. This literary language was widely used during the Timurid period and later continued to be used by the Shaybanids, the Baburids, and the various khanates that emerged afterwards. However, by the early 20th century, contemporary Turkic dialects had replaced Chagatai Turkish in the region. Although there is no consensus among scholars regarding the exact centuries in which Chagatai Turkish was dominant and its internal classification, J. Eckmann's classification is widely accepted. Eckmann divides Chagatai Turkish into three periods: Pre-Classical, Classical, and Post-Classical. While each period holds its own significance, the Post-Classical Period is particularly important for understanding the contemporary Turkic dialects of Turkestan. The Vefât-nâme examined in this study belongs to the Post-Classical Period.

Vefât-nâmes, which were originally written to commemorate the death of the Prophet and later extended to include the deaths of the four caliphs, prominent religious figures, and certain statesmen, are more frequently found in Western Turkish. However, a poetic vefât-nâme by Şemseddin Özkendi, written in Chagatai Turkish, a branch of Eastern Turkish, is also known. The work examined in this study is part of a 322-folio manuscript copied in East Turkestan and obtained from G. Jarring's collection. The manuscript, bound in a brown leather cover with a cardboard inner cover decorated with sunbursts and rosettes, contains the vefât-nâme in prose between folios 281b-291a. The full title of the work is "vefât-nâme-i ân hażret şallâhü 'aleyhi ve sellem." Written in black ink and in talik script, the manuscript uses diacritical marks sparingly, except for some important words and Quranic verses. Each page of the manuscript has 15 lines, with double-ruled margins and a gilded inner margin, and the "b" pages also feature illustrations. In addition to this work, the manuscript includes "Kâbus-nâme (H. 1235), Zafer-nâme, Mî'râc-nâme (H. 1211), Dürrül Mecâlis, Vefât-nâme-i Hz. Fâtıma, Kıyâmet-nâme, Râzinâme-i Hażret-i Mūsâ 'aleyhi's-selâm," and an unnamed work at the end.

The vefât-nâme, which is a section of the biography of the Prophet (Siyer-i Nebi), begins with praise to God and blessings upon the Prophet. It recounts how, when the Prophet's health began to deteriorate, he appointed Hz. Abu Bakr to lead the prayers in his place, which saddened the companions who witnessed this. The Prophet then came to the mosque and advised his companions to hold tightly to Islam. That night, the four caliphs, along with Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Fatıma, Hz. Aişe, and Hz. Halime, all had different dreams, which the Prophet interpreted for them. Realizing that the time for him to deliver his soul was drawing near, the Prophet went to the mosque again to bid farewell to his companions. There, he told them, "Whoever has any rights, big or small, upon me, let them come and take them before the Day of Judgment." Upon hearing this, Hz. Ukasha reminded the Prophet of a time

when he had been struck with a whip during a journey and requested that same whip to settle his rights. The Prophet sent Hz. Bilal to fetch the whip, but when Bilal brought a whip, Ukasha insisted it was not the same one. After Bilal returned to fetch the specific whip, the four companions, later to be known as the caliphs, offered to take the punishment on behalf of Ukasha, but he refused. When the whip arrived and the Prophet bared his back, Ukasha saw the seal of prophethood and kissed it, declaring that he forgave the Prophet. In return, the Prophet promised Ukasha paradise. After this moment of reconciliation, the four great angels and other heavenly beings descended to earth, and Hz. Azrael took the Prophet's soul.

In this study, the transcription of the manuscript has been made using the Times Turkish Transcription font, and both phonological and morphological aspects have been analyzed. While transcribing, the Quranic verses were annotated in footnotes with their surah and verse numbers, as well as their translations. Spelling errors in the few verses found in the manuscript were also explained in footnotes. Additionally, the Turkish translations of Arabic sentences outside the Quranic verses were provided in the footnotes. In the phonological section, necessary sound phenomena, as well as sound events on which linguists do not fully agree, were explained in detail. In examples where sound events occurred, the relevant letters or sounds were italicized for clarity. Morphological elements in the text were identified, and where necessary, certain topics were explored in depth. In both the phonological and morphological analyses, Old Turkish was taken as the basis, but contemporary Turkic dialects were referenced where relevant. Special attention was paid to highlighting the Oghuz Turkish elements found in the manuscript.

In the conclusion section, the findings of the study were presented one by one. Since the study is based on a text analysis, the document analysis technique was used throughout the work.